

OSMANLI İSTANBUL'UNUN ÜÇÜNCÜ YÖNETİM MERKEZİ: YILDIZ SARAYI

VAHDETTİN ENGİN*

Yıldız Sarayı, Osmanlı İmparatorluğu'nun payitahtı olan İstanbul'da Topkapı Sarayı ve Dolmabahçe'den sonra yönetim merkezi olarak kullanılan, İstanbul'un ve devletin tarihinde rol oynayan en önemli üçüncü merkezdir. Bu saray; yönetim merkezi olarak etkin şekilde Sultan II. Abdülhamid (1876-1908) devrinde kullanılmıştır. İstanbul'un ve imparatorluğun yönetimi, onun saltanatı boyunca yoğun olarak, sonraki yıllarda ise kısmen Yıldız Sarayı'nda gerçekleşmiştir.

Yıldız Sarayı'nın bulunduğu mevki önceleri Osmanlı padişahlarının avlandıkları bir av sahası ve aynı zamanda hususi bir mesire yeri idi. İlk defa Sultan I. Ahmed burada küçük bir kasır yaptırmıştı. III. Selim ise XVIII. yüzyılın sonunda annesi Mihrişah Sultan için buraya ikinci bir kasır yaptırdı ve buna "Yıldız Kasrı" adı verildi. Değişik dönemlerde padişahlar buraya çeşitli köşkler inşa ettirdiler. Nisan 1877'de II. Abdülhamid, Dolmabahçe'den buraya taşınınca saray "Yıldız Sarayı-Hümâyunu" adını aldı. Padişahın Yıldız'da ikamet etmeye başlamasının en önemli sebebi güvenlikti. II. Abdülhamid şehzadelğinde, Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet eden amcası Sultan Abdülaziz'in nasıl tahttan indirildiğine ve sonra da nasıl öldürüldüğüne şahit olmuştu.

* Marmara Üniversitesi

1- Yıldız Camii ve Yıldız Büyük Mabeyn Köşkü

Bu anlamda Dolmabahçe Sarayı, güvenliğin sağlanması zor bir mekândı. Kara tarafından kuşatılması kolay olduğu gibi, özellikle de donanma bir tehdit unsuru olarak sarayın karşısına geldiğinde yapacak fazla bir şey de kalmıyordu. İşte bu faktörler II. Abdülhamid'in Dolmabahçe'de kalmayıp yüksek bir mevkide bulunan ve güvenliğinin sağlanması çok daha kolay olan Yıldız Sarayı'na taşınmasına sebep oldu.

II. Abdülhamid, Yıldız Sarayı'na taşındıktan sonra, civardaki araziye de dâhil ederek büyük bir imar faaliyetine girişti. Saraya peyderpey, ihtiyaca göre sultanlar ve şehzadeler tarafından ikametgâh olarak kullanılan, resmî görevlilere tahsis olunan köşklere başka; tiyatro, müze, kütüphane, eczane, hayvanat bahçesi, mescit, hamam, tamirhane, marangozhane, demirhane, kilithane gibi çeşitli binalar ilave edildi.

Hamidiye Camii önünden başlayarak, Beşiktaş ve Ortaköy'e kadar uzanan büyük park, dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı II. Abdülhamid tarafından kalın

ve yüksek duvarlarla çevrilmiş ve böylece sarayın dışarı ile irtibatı kesilmişti. II. Abdülhamid'in hususi dairesi Büyük Köşk idi. II. Abdülhamid'in saltanatı yıllarında Yıldız Sarayı ve civarında, 5.000'i görevli, 7.000'i asker olmak üzere yaklaşık 12.000 kişi yaşıyordu. Yıldız Sarayı, kapladığı geniş saha ile birlikte, barındırdığı nüfus itibarıyla bir şehir manzarasını andırıyordu.

II. Abdülhamid'in 13 Şubat 1878'de meclisi kapatması, daha sonra girişeceği iktidarı Bâbiâli'nin elinden alarak saraya taşıma hamlelerinin ilkinin teşkil etmekteydi. II. Abdülhamid, tedricî bir surette sarayın hâkimiyetini artırdı. Nitekim sarayda görevli kâtiplerin sayısının artışı, bu etkinliğin ve devlet işlerinin saraydan yürütülmesinin bir göstergesi sayılır. Mesela V. Murad döneminde saraydaki kâtip sayısı 3 ila 6 arasında iken, II. Abdülhamid'in ilk saltanat yıllarından itibaren bu rakam giderek yükselmiştir. 1878 yılında saray kâtipleri 10'a çıktı. Bu sayı 1890'da 19, 1894'te 24, 1896'da ise 28'e yükseldi. Kâtiplerin sayısındaki

2- Büyük Mabeyn Köşkü

bu artış, sarayda gerçekleştirilen işlerin çoğaldığını göstermektedir. II. Abdülhamid, hükûmeti devreden çıkartıp Bâbiâli'de yapılması gereken işleri saraya aktarınca, buradaki bürokratik işlemler eskiye oranla çok arttı ve saray bürokrasisi Bâbiâli'nin yerini aldı.

II. Abdülhamid, devlet idaresini bu şekilde kendi denetimine aldıktan sonra, hususi iradeleri aracılığı ile hükûmeti yönlendirmiş ve hangi konularda ne tür kararlar alınması gerektiğini sadrazama sürekli olarak hatırlatmıştır. Bu durumda bürokratik sistemin işleyişi şu şekle dönüşmüştür: Padişah herhangi bir meselenin çözümü için düşüncelerini hususi bir irade ile Bâbiâli'ye iletmektedir. Bilahare bu mesele hükûmette görüşülmekte ve çoğunlukla padişahın görüşlerine

uygun bir karar alınıp onaylanması için konu tekrar saraya arz edilmekte ve irade çıktıktan sonra da icraata geçilmektedir. II. Abdülhamid, bu tür idare tarzını 1908 yılındaki II. Meşrutiyet'in ilanına kadar sürdürmüştür.

II. Abdülhamid, erken yatıp erken kalkmayı alışkanlık edinmişti. Sabahları güneş doğmadan kalkar, önce hamama gidip yıkanır. Daha sonra sabah namazını kılar ve hafif bir kahvaltı yapardı. Sigara ve kahvesini içtikten sonra selamlığa geçerek, günlük çalışmalarına başlardı. Öncelikle başkâtibi çağırıp o günkü işleri görüşmeye başlardı. Başkâtibin vazifesi; devlet bürokrasisi ile saray arasındaki yazışmalara aracılık etmektir. Resmî dairelerden gelen yazılar başkitabet kanalından geçer, burada kayda geçilerek hükümdara

takdim edilirdi. Bunlara verilecek cevaplar ve çeşitli konulardaki iradeler de yine Başkitabet Dairesi'nden ilgili resmî makamlara tebliğ edilirdi. Sultan II. Abdülhamid, saraya gelen tezkereleri ya bizzat okur yahut bir mabeyinciye okutarak dinler, daha sonra kararını verir. II. Abdülhamid verdiği iradelerin ilgili yerlere tamamen tebliğ olunmasına özel bir dikkat gösterirdi.

II. Abdülhamid yaklaşık saat on bire kadar Mabeyn'de resmî işlerle meşgul olurdu. Daha sonra hareme geçerek öğle yemeğini yer, bilahare yatak odasındaki şezlonga uzanıp on beş-yirmi dakika dinlenir, yine kalkıp sabahtan kalan işlerini görmek üzere Selamlık Dairesi'ne geçerek çalışmaya başlardı. Öğleden sonraki bu çalışma sırasında yine başkâtibi kabul ederdi. Vükela ile görüşmesi varsa onları

yerine getirir, ayrıca diğeri resmî ziyaretler de gerçekleştirilirdi. Bu çalışma akşama kadar devam ederdi. II. Abdülhamid, önemli ve acele karar verilmesi gereken konular olursa gece uyandırılmasına müsaade ederdi.

Yıldız Sarayı'nda biri resmî, diğeri hususi mahiyette olmak üzere iki tür teşkilat vardı. Resmî teşkilat doğrudan doğruya haberleşme ve resmî muamelelerle uğraşan dairelerden oluşur, hususi teşkilat da sadece padişahın özel işlerine bakan dairelerden meydana gelirdi.

Hususi teşkilatı oluşturan daireler; esvapçıbaşılık, seccadecibaşılık, ibriktarbaşılık, tütüncübaşılık, kahvecibaşılık, kilercibaşılık, kitapçıbaşılık idi. Bunlar padişahın özel işleri ile ilgilenen dairelerdi. Bu dairelerde hizmet görenler, padişahın şehzadeligi zamanından beri maiyetinde bulunmuş ve uzun tecrübelerle itimat kazanmış kimselerdi. Bunların ekserisi kendi vazifelerinden başka işlerle uğraşmaz, refah içinde vakit geçirmekten ve padişaha sadıkane hizmet etmekten başka bir şey düşünmezlerdi. Bunun yanında sarayda resmî mahiyetteki daireler vardı ki devlet işleri âdeta buralarda görülürdü. Bir nevi danışmanlar ordusu gibi hareket eden bu resmî görevliler, her istediği zaman padişahın bilgilerinden ve tecrübelerinden yararlandığı kişileri oluştururlardı. Bu daireler şöyle sıralanmaktadır:

- Mabeyn Müşirliği Dairesi
- Başkitabet Dairesi
- Mabeynci Beyler Dairesi
- Teşrifat Nazırlığı Dairesi
- Teftiş-i Askerî Komisyonu
- Maiyet-i Seniyye Erkân-ı Harbiyesi
- Yaverler Dairesi
- İzzet Paşa Dairesi
- Derviş Paşa Dairesi
- Şakir Paşa Dairesi
- Kamphofner Paşa Dairesi

3- Büyük Mabeyn Köşkü'nün içi

Alexandre Karatodori Paşa Dairesi
Mütercim Nişan Efendi Dairesi
Hususi Şifre Dairesi
Mabeyn Mütercimleri Dairesi
Bu daireler, Yıldız Sarayı'nda II. Abdülhamid'in liderliğinde ülkenin idaresiyle ilgili en önemli kararların alınmasında etkin rol oynarlardı. Bunun yanında, padişahın yabancı dilde yazılmış kitap ve gazeteleri ve bu arada yabancılardan gelen resmî ve özel mektupları tercüme işlevini yerine getiren Mütercimlik Dairesi gibi kısımlar da bulunurdu. Bütün bu dairelerde

görev yapan resmî personel arasında genellikle yüksek maaş alan pek çok üst düzey görevli ve uzmanlar da mevcuttu. Bunlardan başka, tüfekçibaşı ile tüfekçiler ve hassa askeri veya muhafız gibi muhtelif unvanlarla anılan güvenlik görevlileri, değişik sayılarda türlü sanatkâr ve ustabaşılar da mevcuttu. Hademe, seyis, tablakâr ve bekçi gibi müstahdemlerin sayısı da çoktu.

II. Abdülhamid, zaman zaman sarayın kütüphanesini ziyaret ederdi. Burada 30.000 cilt civarında kitap bulunurdu. Görevli sayısı otuzdu.

Padişah bazen vükelayı veya diğer resmî davetlileri kütüphanede kabul ederdi. Ayrıca sarayda seçkin bir güzel sanatlar galerisi oluşturulmuştu.

II. Abdülhamid kurmuş olduğu istihbarat örgütü sayesinde gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında meydana gelen hadiselerden hemen haberdar olur ve ona göre çözümler arardı. Kendisi ve ailesi için çok mütevazı harcamalar yapan ve israftan sürekli olarak kaçan sultan, istihbarat söz konusu olduğunda bol miktarda ihsan ve atiyeler dağıtmaktan geri kalmamıştır. Bu suretle saraydan başlamak üzere İstanbul'un ve ülkenin her tarafına yayılan bir istihbarat örgütü meydana getirmiş ve bu örgüt elemanlarını kendi özel hazinesinden beslemek suretiyle onları nimetlere boğmuştur. Ancak bütün bu harcamalar, boş yere sarf edilmeyip her yönden saldırılara maruz kalan Osmanlı Devleti'ni parçalamaya yönelik faaliyetlerden haberdar olma ve ülke bütünlüğünü koruyabilme amacıyla yapılmıştır. Bütün bunların sonucunda Yıldız istihbaratının, dünyanın önde gelen istihbarat örgütleri ile rekabet edebilecek dereceye ulaştığı bilinmektedir.

II. Abdülhamid, Yıldız'da kurduğu sistem sayesinde, saraydan pek ayrılmadan, İstanbul'un ve ülkenin gelişmelerini yakından takip etti, olaylardan haberdar oldu. Payitahtını ve devletini buradan yönetti. Sarayı, 32 yıl gibi bir süre yönetim merkezi olarak kullandı. Ancak saray, bu dönemde şehir ve ülke tarihi açısından, süreyle kıyaslanamayacak kadar önemli olaylara, kararlara şahitlik etti ve merkezlik yaptı.

II. Abdülhamid'den sonra tahta geçen Sultan V. Mehmed Reşad,

daha çok Dolmabahçe Sarayı'nda ikamet etti. 4 Temmuz 1918 tarihinde tahta çıkan son Osmanlı Padişahı Sultan Vahdeddin ise, II. Abdülhamid gibi Yıldız Sarayı'nda ikameti tercih etti. Şanssız bir padişah olarak, I. Dünya Savaşı'nın kaybedildiği bir dönemde tahta çıkmış, sonra da İstanbul'un işgal edilmesine şahit olmak zorunda kalmıştı. Bu işgalin sürdüğü yıllarda işgal kuvvetlerinin dayatmalarına maruz kalacak ve inisiyatif kullanamayacaktı. Yıldız Sarayı bu dönemde ise, sadece İstanbul'un değil, Türkiye'nin tarihinde de dönüm noktasını oluşturan bir gelişmeye ev sahipliği yaptı. Vahdeddin, Mustafa Kemal Paşa'ya 9. Ordu Müfettişliği vazifesini ağabeyi II. Abdülhamid'e hal' kararının tebliğ edildiği odada verdi ve Mustafa Kemal Paşa, padişahla bu sarayda vedalaştı.

Bu görüşme, bir yönetim merkezi olarak Yıldız Sarayı'nın en önemli ve aynı zamanda en son işlevini yerine getirdiği anlamını da taşıyordu.

DERKENAR

Mustafa Kemal Paşa yola çıkmadan bir gün önce, 15 Mayıs 1919 tarihinde, Yıldız Sarayı'na gelip Sultan Vahdeddin'le bir görüşme yapmıştı. Paşa, Yıldız Sarayı'ndaki bu görüşmeyi şöyle anlatıyor:

"Yıldız Sarayı'nın ufak bir salonunda Vahdeddin'le âdeta diz dize denecek kadar yakın oturduk. Sağında, dirseğini dayamış olduğu bir masa ve üstünde bir kitap var. Salonun Boğaziçi'ne doğru açılan penceresinden gördüğümüz manzara şu: Birbirine paralel hatlar üzerine düşman zırhlıları! Bordolarındaki toplar, sanki Yıldız Sarayı'na doğrulmuş! Manzarayı görmek için oturduğumuz yerlerden başlarımızı

sağa sola çevirmek kâfi idi. Vahdeddin hiç unutmayacağım şu sözlerle konuşmaya başladı:

-Paşa, paşa, şimdiye kadar devlete çok hizmet ettin, bunların hepsi artık bu kitaba girmiştir, (elini demin bahsettiğim kitabın üstüne bastı ve ilave etti) tarihe geçmiştir.

O zaman bunun bir tarih kitabı olduğunu anladım. Dikkatle ve sükûnla dinliyordum:

- Bunları unutun, dedi, asıl şimdi yapacağın hizmet hepsinden mühim olabilir. Paşa paşa, devleti kurtarabilirsin!

Bu son sözlerden hayrete düştüm. Acaba Vahdeddin benimle samimi mi konuşuyor? O Vahdeddin ki ecnebi hükûmetlerin yüzüncü derece aletleriyle temas arayarak, devletini ve saltanatını kurtarmaya çalışıyordu, bütün yaptıklarından pişman mı idi? Aldatıldığını mı anlamıştı? Fakat böyle bir tahminle başka bahislere girişmeyi tehlikeli addettim. Kendisine basit cevaplar verdim:

-Hakkımdaki teveccüh ve itimada arz-ı teşekkür ederim. Elimden gelen hizmette kusur etmeyeceğime emniyet buyurunuz.

Söylerken, kafamdaki muammayı da halletmeye uğraşıyordum. Çok iyi anladığım, veliahtlığında, padişahlığında, bütün his ve fikirlerini, temayülleri tanıdığım adamdan nasıl yüksek ve asil bir hareket bekleyebilirdim? Memleketi kurtarmak lazımdır, istersem bunu yapabilirmişim. Nasıl? Hemen hüküm verdim: Vahdeddin demek istiyordu ki: hiçbir kuvvetimiz yoktur. Tek mesnedimiz İstanbul'a hâkim olanların siyasetine uymaktır. Benim memuriyetim, onların şikâyet ettikleri meseleleri halletmektir. Eğer onları memnun edebilirim, memleketi ve halkı bu siyasetin doğru olduğuna inandırabilirsem ve bu siyasete karşı gelen Türkleri uslandırırsam,

4- Yıldız Sarayı bahçesi (MSA)

Vahdeddin'in arzularını yerine getirmiş olacaktım.

-Merak buyurmayın efendimiz, dedim, nokta-i nazar-ı şahanenizi anladım İrade-i seniyez olursa hemen hareket edeceğim ve bana emir buyurduklarınızı bir an unutmuyacağım. "Muvaffak ol!" hitab-ı şahanesine mazhar olduktan sonra, huzurundan çıktım. Naci Paşa, padişahın yaveri, fakat benim hocam, derhâl benimle buluştu. Elinde ufak muhafaza içinde bir şey tutuyordu.

-Zat-ı şahanenin ufak bir hatırası, dedi. Kapağının üzerine Vahdeddin'in inisiyalleri işlenmiş bir saatti.

-Peki, teşekkür ederim, dedim.

Yaverim aldı.

Sonra, sanki Yıldız Sarayı'ndan çıktığımızı ve hareket etmek üzere olduğumuzu gizlemek, saklamak

ister gibi bir ihtiyatla, ayaklarımızın patirtisini işittirmekten korkarak, saraydan uzaklaştık".

[Murat Bardakçı, *Şahbaba*, İstanbul 2006, s. 133-134]

KAYNAKLAR

Akarlı, Engin, "II. Abdülhamid: Hayatı ve İktidarı", *Osmanlı*, Ankara 1999, c.2, s. 253-265.

Akyıldız, Ali, "II. Abdülhamid'in Yönetim Anlayışı", *Sultan II. Abdülhamid ve Dönemi*, İstanbul 2014, s. 111-124.

Bardakçı, Murat, *Şahbaba*, İstanbul 2006.

Engin, Vahdettin, *II. Abdülhamid ve Dış Politika*, İstanbul 2007.

Engin, Vahdettin, *Cumhuriyet'in Aynası Osmanlı*, İstanbul 2010.

İlgürel, Sevim, "Yıldız Köşkü", *İA*, XIII, 423-428.

Koloğlu, Orhan, *Abdülhamid Gerçeği*, İstanbul 1987.

Koloğlu, Orhan, *Avrupa'nın Kısacında Abdülhamid*, İstanbul 1998.

Küçük, Cevdet, "Abdülhamid II", *DİA*, I, 216-224.

Osmanoğlu, Ayşe, *Babam Sultan Abdülhamid (Hâtıralarım)*, İstanbul 1984.

Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1990.

Yılmaz, Coşkun (ed.), *II. Abdülhamid, Modernleşme Sürecinde İstanbul/Istanbul During the Modernization Process*, İstanbul 2010.